

ПСИХОДРАМСКИ ЕЛЕМЕНТИ У НАСТАВИ КЊИЖЕВНОСТИ КАО ТЕХНИКА У РАЗВОЈУ ДАРОВИТИХ

Апстракт: У раду ће бити речи о томе на који начин је могуће применити психодрамске технике у настави књижевности како би се створила креативна атмосфера на часу, а даровити појединци подстакли да развијају критичко мишљење. Говорећи о основама психодраме као психотерапијског модалитета, биће речи о томе како наставник може да инкорпорира поменуте технике у наставу и користи их приликом анализе књижевног дела. Кроз примере анализе књижевних дела биће представљено неколико могућности вођења часа, с посебним освртом на улогу наставникове личности. Циљ рада јесте да објасни на који начин можемо применити психодрамске технике на часу књижевности како би се подстакао развој даровитих појединаца.

Кључне речи: психодрама, психодрамске технике, књижевност, даровити.

1. Шта је психодрама?

Психодрама је групни, акциони психотерапијски метод, који настаје између два светска рата. Утемељивач психодраме је Јакоб Леви Морено, који је заговарао идеју да пацијенти треба да драмски одиграју своје проблеме, уместо да их вербално описују. Драмским одигравањем пацијент пружа терапеуту јаснију слику свог проблема, али и омогућује пацијенту да боље схвати своје конфликти, те и да се ослободи потиснутих осећања.

Основни елементи психодраме су сцена, директор, протагониста, помоћни его, психодрамски терапеут, група, шеринг или дељење. Протагониста је члан групне психотерапије, који жели да на сценском простору прикаже свој проблем и тако га разреши. Помоћни его може бити неколико чланова групе, који преузимају битне улоге из живота протагонисте и тиме омогућују да сцена настане онако како је протагониста доживео одређени догађај из свог живота, док директор (енглески: *director* – режисер) јесте психодрамски психотерапеут, под чијим вођењем се дешава сценско представљање драме и он својим вођењем доводи клијента, односно протагонисту, до одређених увида који имају терапијски ефекат. Након сваке драме сви чланови групе улазе у дељење својих искустава и осећања, који су слични драми протагонисте која се одиграла на сцени. Дељење служи томе да протагониста увиди да није сам, да слична осећања деле и остали учесници. Циљ психодрамског модалитета јесте да протагониста кроз драмски приступ дође до одређених битних увида о својим емоцијама. Психодрамски приступ омогућује учеснику да током једне психодрамске групе буде у различитим улогама, те да, приликом замене улога, боље разуме одређени сегмент сопственог живота, који је желео да сценски прикаже. Замена улога омогућује и боље разумевање личности, које су део свакодневице протагонисте. Психодрама подстиче спонтаност и креативност и заправо се терапијски фактори стварају у оном тренутку када су протагонисти спонтани, јер ће

¹ miona.vujinovic@gmail.com

на тај начин лакше представити оно што желе да прикажу на сцени и имаће боље увиде у своје емоције или емоционална стања.

Неки од наведених елемената могуће је применити у проучавању књижевног дела на часовима српског језика и књижевности, како би се подстакао развој даровитих појединаца. Кроз неколико примера са часа биће приказано на који начин су ученици са наставником српског језика и књижевности примењивали наведене психодрамске технике.

Важно је напоменути да примена психодрамских техника треба да буде искључиво на нивоу бољег разумевања књижевноуметничког текста, те да никако не би смела да се развије терапијска атмосфера на часу. Наставник може само да искористи неке од наведених психодрамских техника како би ученицима пружио још један начин да боље размеју текст који се анализира на часу. Ни у случају када је наставник едуковани психотерапеут не би требало улазити у дубље психолошке процесе који се дешавају на часу, јер структура разреда није иста као структура одређене психотерапијске групе.

2. Улога наставника

Тумачење књижевноуметничког текста у настави доприноси, између осталог, психолошком и социјалном развоју ученика. Читањем књижевноуметничког текста, ученик усваја нова знања и умења која ће моћи да примени у свом даљем животу. Улога наставника у процесу усвајања новог градива јесте да на адекватан начин упуту ученике на који начин треба да анализирају одређено књижевно дело, те и да створе сопствено критичко мишљење. С тим у вези, неопходно је да наставник остави довољно простора ученицима како би сами дошли до извесних закључака везаних за књижевноуметнички текст, који се обрађује на часу. „Настава књижевности уводи ученике у свет актуелног живота, упућује их ка разумевању света и положаја човека у њему” (Павловић, 2008).

Наставник би требало да се детаљно информише о ученицима којима предаје и да сазна у каквим друштвеним околностима живе и какав је социометријски статус ученика. Треба водити рачуна о томе на који начин се појединац уклапа или не уклапа у групу својих вршњака, те у односу на то треба формирати групе ученика које ће извршавати заједно одређени задатак (Крњајић, 1981). Наставник треба увек да буде упознат са битним променама у одељењу у ком предаје. Важно је и да се наставник редовно консултује са педагошко-психолошком службом школе, како би на ваљан начин изводио наставу књижевности. Ови сегменти припреме наставника веома су важни уколико желимо да на часу применимо одређене психодрамске технике. У складу са овим сазнањем, наставник ће моћи и да анализира процесе који се дешавају у оквиру одељенске заједнице.

Како књижевност пружа много тема које се тичу свакодневног живота ученика, тако ће и сваки ученик имати другачије мишљење о одређеној теми. Како би се створила добра атмосфера на часу, неопходно је да наставник поседује много информација о друштвеном и психолошком статусу ученика, те да, у складу са тим, прилагоди организацију часа.

Током анализе књижевног дела, наставник ће наићи на различита мишљења ученика. Понекад, ученици могу да у анализи и тумачењу поступака одређеног књижевног јунака буду веома строги или пак, превише флексибилни, те је улога наставника да ученика усмери на правилно размишљање. Оно што је важно, јесте да ученици треба да усвоје способност да не осуђују онога ко има другачије мишљење, већ да покушају да разумеју различитости на које наилазе. Често се дешава да

осуђивање другог потиче од потиснутих емоција или мишљења које имамо у себи, које не прихватамо, те прибегавамо специфичном механизму одбране од тога и склони смо да осудимо друге. Исто се дешава и у ситуацијама када се осећамо да одређене особине не унемо да испољимо на адекватан начин, а код другог примећујемо да адекватно испољава те особине, те ћемо жустро реаговати у односу на особу са којом се на изванредан начин идентификујемо.² До овога може доћи и приликом читања књижевног дела. Ученик може да се на емоционалном нивоу повеже са књижевним јунаком те, у складу са тим, и да реагује уколико препозна сличну ситуацију у којој се и сам нашао.

Одређена тумачења и анализе условљени су и друштвеним нормама, те ће ученик своја тумачења прилагодити и конструисати у односу на то на који начин колектив, у ком се налази, на својеврстан начин налаже да се индивидуа постави према одређеној проблемској ситуацији. Такође, треба имати у виду и старосну доб ученика, те ток часа и анализу књижевног дела треба ускладити томе. Овакав приступ проучавању књижевног дела често доводи до тога да се на часу мотивишу за анализу и они ученици који се претходно нису истицали, а поседују таленат. Креативност и спонтаност на часу дозвољавају ученицима да се ослободе и неометано покажу своје способности.

3. Примена психодрамских техника у проучавању књижевног дела у настави

Психодрамски приступ омогућује, као што је већ речено, спонтаност и креативност, те је веома корисно користити неке психодрамске технике, како би се подстакло развој даровитих ученика. Већ одсупање наставника од свог уобичајеног приступа, подстаћи ће ученике да учествују на часу, заинтересовани новим наставничким начином вођења часа. У решавању проблемских ситуација, приликом наставног проучавања књижевног дела, видећемо кроз неколико примера на који начин је примена психодрамских техника веома корисна и пожељна. До примене неке психодрамске методе може се доћи неплански, те бисмо у тој ситуацији одступили од претходне припреме и плана тока часа. Међутим, наставник може пре часа предвидети која проблемска ситуација може настати приликом наставне обраде књижевног дела, те, у вези са тим, може да усклади своју припрему за час.

3.1. Начини примене психодрамских техника у настави књижевности

И Наставно тумачење романа „Ана Карењина” Лава Толстоја са применама психодрамских техника

Роман „Ана Карењина” обрађује се у другој години средње школе. Тежиште романа јесте на Аниној прељуби, те је наставно тумачење романа усредсређено на овај Анин поступак. С тим у вези ученицима може бити предложено да размисле и одговоре на следеће задатке:

Какав је брак Ане и Алексеја Карењина?

Зашто се Ана одлучила да почини прељубу?

Размисли о томе како се Ана осећа у браку са Карењином.

Покушај да протумачиш мотив Аниног самоубиства.

² О пројекцији и пројективној идентификацији писали су многи аутори психоаналитичке оријентације: Фројд, Бион, Клајн и други. За потребе овог рада објашњено је само онолико колико је потребно да наставник добије основне информације о појму пројекције.

Након што су ученици размислили о овим питањима, анализирају лик Ане Карењине. Чест случај у наставној пракси јесте да се унутар одељенске заједнице деси поларизација ученика – на оне који сматрају да је Ана негативан јунак и на оне који сматрају да је Ана само поступила према својим осећањима. Постоји могућност да ће они, који сматрају да је Ана негативан јунак, оштро осудити њен поступак. Овакви закључци на својеврстан начин ће затворити анализу, јер питање прељубе у роману отвара много даљих проблемских ситуација, на које је неопходно да упутимо ученике у току часа. То су, свакако, историјски, религиозни и друштвени контекст времена у ком је дело настало. Позваћемо неког од ученика, који сматра да је Ана негативан јунак, да дође испред разреда. Такође, можемо да позовемо и једног од ученика, који сматра да Ана није негативан јунак. Замолићемо оба ученика да покушају да уђу у Анин лик и да се представе разреду. Наставник може постављати ученицима питања: *Ко си ти? Какав је твој брак са Карењином? Зашто си се заљубила у Вронског? Како се осећаш, пошто те је друштво изопштило?* Важно је да наставник да инструкције ученицима да говоре у првом лицу, како би што боље могли да сагледају Анин лик и тако разумеју поступке јунакиње. Циљ оваквог приступа анализи јесте да ученике припремимо на сличне ситуације у животу, у којима се могу наћи као непосредни учесници или посматрачи, те да могу да разумеју обе стране које се суочавају. Тиме што ће разумети Анине поступке, ученицима ће помоћи и да, у својој свакодневици, науче да проблему не треба приступати исхитрено и осуђивачки, већ да треба критички сагледати сваки аспект проблема.

Уколико ученик, који је у улози Ане као негативне јунакиње, не жели да разуме Анине поступке и из улоге је и даље криви, можемо предложити да се ученик, који разуме Ану и ученик, који криви Ану, окрену један другоме и обрате се. Суочавање „две Ане” може довести до тога да ученици, који криве и осуђују Ану, увиде да у њој постоји и кајање, осећање кривице и осећање стида, те да она не представља негативну јунакињу. Важно је да ученици, након одигране сцене, изађу из Анине улоге и врате се у сопствену. Начин на који наставник изводи ученика из улоге може да буде конципиран тако што ће предложити ученицима да се физички одаље од места где су стајали у Аниним улогама, а након тога могу остали ученици да им поставе питања: *Ко си сад ти? Зашто си био у Аниној улози?* У том тренутку важно је истаћи и направити диференцијацију између лоших и добрих особина искреност/неискреност, прихватање/осуђивање, на које можемо наићи читајући роман „Ана Карењина”.

Уколико неки од ученика има потребу да још нешто дода целокупној сцени, требало би му допустити и предложити да то уради путем дублирања протагонисте. Ученицима треба објаснити да је дублирање техника којом посматрач сцене или драме прилази протагонисти, стаје иза њега и изговара жељени текст. Садржај тог текста представља нешто што је у вези са темом, али на начин како је доживео посматрач са дистанце. Приликом дублирања, треба говорити у првом лицу, како би се избегло директно обраћање и како би се постигао ефекат којим би протагониста могао да отвори нова размишљања о проблему, те како би дошао до нових емотивних или когнитивних увида.

Веома је важно да, уколико ученици у улози одређеног књижевног јунака представљају тај лик произвољно, умећући чињенице које се не налазе у тексту, да их вратимо на то да јунака морају описати на онај начин на који га је описао и сам писац. Сцена у којој ученици одигравају сцене из живота Ане Карењине доприноси не само да ученици разумеју Анине поступке, већ на један нов и креативан начин приказују

психолошку карактеризацију јунакиње. Овај метод омогућава ученицима да и на визуелном плану боље запамте градиво.

II Наставно тумачење народне епске песме „Ропство Јанковић Стојана” са применама психодрамских техника

Овде ћемо приказати један пример са часа у коме се приказује начин на који су ученици првог разреда гимназије анализирали градиво и учествовали у сценама које су биле реализоване на психодрамски начин.

Народна епска песма „Ропство Јанковић Стојана” говори о интернационалној епској теми – о дугом одсуствовању мужа и његовом повратку на дан жениног венчања (Pešić, Milošević-Đorđević, 1984). Ученици су на часу анализирали основне мотиве песме и поредили са Хомеровим епом „Одисеја”. О лику Стојанове љубе, која је Стојана чекала скоро десет година, ученици су говорили анализирајући њено венчање са другим човеком, њену бригу о Стојановој мајци и сестри. Један ученик је изразио своје мишљење о томе да Стојан није требало да прекине свадбу своје жене, јер му жена није била верна и понела се према њему како не треба. Наставник је предложио ученику да уђе у Стојанову улогу, али и да је могуће да на сцени буду и остали јунаци епске песме, те су ученици драмски приказали целокупну рању песме. Ученику који је био у Стојановој улози наставник је поставио питања: *Да ли знаш где ти је љуба? Да ли ти је верна? Како објашњаваш то што се удаје за другог мушкарца?* Ученик је из Стојанове улоге окривио љубу, на шта му је наставник поставио питање: *Колико је времена прошло од када си отишао?* Питање треба да приближи ученика томе да је љуба чекала Стојана скоро десет година и да је, након толико година, помислила да се неће вратити. Након учениковог одговора, наставник предлаже ученику да уђе у улогу љубе. Ученик пристаје и из улоге се обраћа Стојану правдајући се због свог поступка. Након што се ученик вратио у своју улогу, објаснио је љубину мотивисаност да се поново уда и објаснио је да је, пре него што је био у њеној улози, сматрао да је она крива и да треба да буде кажњена јер је починила прељубу, међутим, свест о томе да је она млада и да је морала да остане десет година сама, пробудила се тек након што је био у љубиној улози.

Применом психодрамске технике замене улога постигнуто је да ученици разумеју лик Стојанове љубе. Самим тим, ученици су усвојили умеће да у сопственом животу имају разумевање за мишљења која се разликују од њиховог, те да сваки човек има пуно право слободног избора.

III Наставно тумачење лирске песме „Албатрос” Шарла Бодлера са применом психодрамских техника

Наставна обрада лирске песме „Албатрос” предвиђена је за трећи разред средње школе. Приступ овој песми може да садржи неколико психодрамских техника, као што су замена улога, дублирање и чак шеринг. Основни циљ примене психодрамских техника приликом проучавања лирске песме „Албатрос” јесте да ученици усвоје знања и умења о овој симболистичкој песми.

Ток часа може се одвијати тако што ће наставник предложити ученицима да себе замисле као „силну морску птицу”. Треба повести рачуна о томе да је албатрос у песми злостављан од стране морнара, те да не би требало допустити да ученици појединачно улазе у улогу албатроса. Пошто је ученицима дат простор од свега неколико минута да себе замисле као албатроса, наставник треба да, заједно са ученицима, дође до одговора на питање ко је албатрос и како се он осећа. Наставник

треба да сваку строфу поново изражајно прочита и, уз сваку, да постави одређена питања, која ће ученике навести да дођу до разрешења симбола. Схема постављања питања може изгледати на следећи начин (в. Табела 1). Питања би требало постављати директно ученицима наглашавајући да су они у улози албатроса.

Табела 1. *Схема постављања питања ученицима о лирској песми „Албатрос”³ применом психодрамских техника*

Докони морнари од забаве лове често албатросе, силне морске птице, на путу немарне, тихе пратилице лађа што над љутим вртлозима плове.	<i>Како изгледате? Кога пратите? Како вам изгледају морнари из висине?</i>
На даске од крова спусте их спутане. Краљеви азура, невешти, збуњени, белим и огромним крилима скуњени машу ко веслима на обадве стране.	<i>Зашто сте невешти? Зашто вам огромна крила сметају да нормално ходате?</i>
Малочас прекрасан, а сад смешан, јадан, крилати се путник бори с оковима; с луле један морнар дува му дим гадан у кљун, други му се руга скоковима.	<i>Са каквим се то оковима борите? Како се понашају морнари?</i>
Том кнезу облака и песник је сличан; он се с буром дружи, муњом поји очи, али на тлу спутан и земљи невичан, дивовска му крила сметају да крочи.	<i>По чему сте ви слични песнику? Како можете себе да повежете са биографијом „уклетог песника” Шарла Бодлера?</i>

Одговарањем на питања, ученици уочавају на који начин песник повезује себе и „кнеза облака” и како себе песник види као спутаног. Оваквим начином могуће је повезати и биографију Шарла Бодлера са темом песме, на који начин песник себе види као уклетог и како је тема уклетости представљена у песми. Ученици ће одговарати на питања о симболици албатроса и на тај начин ће ваљано усвојити знања о симболизму и поетици Шарла Бодлера.

Након детаљне анализе песме, ученицима наставник може предложити да поделе своја искуства спутаности и ко у њиховом животу представља морнаре. Треба имати у виду да се ученици налазе у адолесцентском периоду, у коме настају бурне биолошке, психолошке и социолошке промене, те да су ученици у периоду, у ком су могуће и бурне емоционалне адолесцентске кризе (Требјеџанин, 2008). Требало би да наставник буде свестан да су могуће бурне реакције ученика, али и да такве реакције доводе до самоспознаје и до сазнања о одређеним емоционалним тескобама ученика. Одговори на питање ко спутава ученике, могу се односити на то да се осећају спутано у школи, у кући, у односу на родитеље, али и у односу са својим вршњацима. Уколико се издвоји тема да постоји несклад у оквиру вршњачке групе, требало би да наставник разговара са ученицима о томе. Овакав приступ пружа могућност да се разреше конфликти унутар одељенске заједнице и конфликти који настају између наставника и ученика.

Имајући у виду да су ученици у адолесцентском периоду, који одликују бунт и осећај неприхватања, требало би разговарати о томе. Такође, пожељно је да оваквом часу присуствују школски психолог или школски педагог како би и они наводили ученике на промишљање о себи и својој позицији у свету. Адолесцентски период је изразито тежак, те је овакав начин разрешења конфликта веома пожељан. На самом крају часа неретко се дешава да се издвоје даровити појединци, који износе своје

³ Шарл Бодлер, *Албатрос*, у: мр Љиљана Николић, Босилка Милић, *Читанка за трећи разред средње школе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2008.

напоре да изразе таленат и на који начин су били спутани у друштву. Поистовећујући се са лирским субјектом, ученици лакше изражавају своје духовне немире.

4. Када не треба примењивати психодрамске технике у настави

Видели смо да је примена психодрамских техника у настави књижевности изузетно корисна, те да ученици, уз помоћ наставниковог вођења, могу да дођу до одређених закључака о сопственом животу и да лакше изразе свој таленат за тумачење књижевног дела.

Међутим, психодрамске технике не би требало примењивати у настави приликом анализе дела у којима су ликови дубоко трауматизовани. Тако ћемо навести пример „Нечисте крви” Борисава Станковића. Роман „Нечиста крв” говори о породичној деградацији, те о Софкином одрицању од љубави и немогућности остваривања брачне среће. Софка је представљена као изузетно осетљива личност, према којој ће газда Марко развити посебан однос, који ће у њему побудити инцестуозне и грешне пориве према Софки (Бајић, 2002). Софкин лик до краја романа биће високо трауматизован те је непожељно, чак и лоше, ученике уводити у лик особе која је преживела трауму. Оваква и слична дела не би смела да се обрађују уз помоћ психодрамских техника, како ученике не бисмо уводили у стања трауме и стања изразито тешких осећања.

5. Закључак

Примена психодрамских метода у настави књижевности може допринети томе да ученици усвоје знања о сопственим психодинамским процесима, те је наставник у могућности да ученицима помогне у превазилажењу тешких осећања. Применом ових техника ученици се ослобађају да изразе своје критичко мишљење, а атмосфера која одступа од уобичајеног тока часа омогућује да се даровити ученици издвоје или пак да се открију даровити ученици, који до сада нису откривали свој таленат. На примерима неколико књижевних дела учили смо на који начин је могуће примењивати психодрамске технике. Од драмског играња одређене сцене из књижевног дела, психодрамско одигравање разликује се по томе што је могуће да се ученици поистовете са ликом у чијој су улози и на тај начин да дођу до одређених закључака о сопственим психолошким процесима. Наставник треба да јасно и транспарентно упуту ученике у основне психодрамске технике и да им објасни шта се дешава на часу. То ће постићи тако што ће ученицима отворено објаснити да ће улазити у улоге одређених књижевних јунака, те да ће у тим улогама јасно створити слику о одређеном јунаку или пак о себи. Овакав метод пружиће ученицима нов начин карактеризације јунака. Применом психодрамских техника у настави књижевности ученици могу да дођу до разрешења конфликта унутар одељенске заједнице или до разрешења конфликта са наставницима. Такође, ученицима се пружа могућност да разреше сопствене, унутрашње конфликте. Овакав приступ настави може бити изузетно користан, јер ученицима пружа да буду спонтани и креативни, те и да изразе сопствено мишљење на адекватан начин.

Литература:

- Бајић, Љ. (2002). *Књижевно дело Борисава Станковића у настави*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Крњајић, С. (1981). *Социометријски статус ученика*. Београд: Просвета.
- Мркаљ, З. (2010). Појам корелације у методици наставе. *Методички видици*. Београд: Филолошки факултет – Српска књижевност, 1 (1), 47–55.
- Николић, Љ., Милић, Б. (2005). *Читанка за други разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Николић, Љ., Милић, Б. (2008). *Читанка за трећи разред средње школе*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Николић, М. (2006). *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Павловић, М. (2008). *Припремање наставника и ученика за тумачење књижевних дела*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Панић, В. (1985). *Психоанализа Нечисте крви*. Београд–Загреб: Медицинска књига.
- Решић, Р., Милошевић-Ђорђевић, Н. (1984). *Narodna književnost*. Београд: Vuk Karadžić.
- Trebješanin, Ž. (2008). *Rečnik psihologije*. Београд: Stubovi kulture.

Miona Komatina, MA

Student at the PhD studies Faculty of Philology
University of Belgrade

PSYCHODRAMA ELEMENTS IN TEACHING LITERATURE AS A TECHNIQUE IN THE DEVELOPMENT OF THE GIFTED

Summary: The paper will be about the ways how to apply psychodrama techniques in the teaching of literature, in order to create a creative atmosphere in the classroom, and to stimulate gifted individuals to develop critical thinking. While writing about basics of psychodrama as a psychotherapeutic modality, there will be words about how can a teacher incorporate mentioned techniques in teaching and how can these techniques be used in analyzing literary works. Through examples of the analysis of literary works, a few possibilities of teaching techniques will be presented with special emphasis on the teacher's personality. The aim of the paper is to explain how we can apply psychodrama techniques in literature class in order to encourage development of gifted individuals.

Key words: psychodrama, psychodrama techniques, literature, the gifted.